

שיח לוחמים

[קטעים*]

נוטים אנו לשכוח ימים אלו של לפני המלחמה ואולי בצדק. אך הם היו הימים בהם התקרבתנו ביותר לגורל היהודי ממנו נמלטנו כנכזבים משך שנים. לפתע החלו הכל מדברים על סינכן, על השואה, על העם היהודי שגורלו מופקר. השואה לא הצטיירה בעינינו כאפשרות ריאלית כפי שהיא הצטיירה בעיני אירופה — היא היתה התמונה המוחשית של נצחון האויב ממנו החלטנו להתחמק ויהימה. מהי השמדת עם אנו יודעים — אלו שראו את השואה ואלו שגולדו אחרית. יתכן כי זוהי הסיבה לכך שבעולם לא יבינו אותנו: לא יבינו את האומץ ולא יבינו את הניסוסים ואת מוסר הכליות בעת המלחמה ולאחרית. אלו שעברו את השואה, אלו הרואים תמונת אמא אבא, אלו השומעים צעקות מתוך חלום של קרובים, אלו ששמעו סיפורים — יודעים כי אין עם הנשוא עימו תמונת רפאים שכזו ותמונה זו גורמת לנו להילחם ולהתבייש במלחמתנו.

מוקי צור

שם וכאן, השואה ומלחמת ששת הימים — שיחה בעין־החורש (עמ' 160—170).
מנחם: לפני מספר שנים, לקראת יום השואה, שלחו אותי מטעם „מורשת“, לראיין פרטיון. איש פשוט. שיחתי איתו היתה אחד הדברים המרשימים ביותר ששמעתי על אותה תקופה. מדוע? — הוא דיבר בצורה דומה מאוד לצורה שבה מדברים היום החברים שחזרו מהמלחמה.

הוא התייחס להתנגדות לגרמנים, לאקט ההתנגדות, שקשת לנו בכלל לתבין כיצד הוא התרחש — פשוט לגמרי, מבלי להלביש על זה אידיאולוגיה. הוא דיבר בערך כמו שהיום החברות מדברים: „אז לא היתה ברירה אחרת“, „אז אני הרגשתי שאני עומד עם הגב אל הקיר“ וכו'.

לעומת זאת בשבוע שעבר, סיפרתי לבחור אחד שאנחנו מתכוונים לקיים שיחה על הקשר שבין השואה ובין מלחמתנו האחרונה. אז הוא אמר לי: אני לא מאמין שיש איזה שהוא קשר תודעתי בין המלחמה הזאת לבין מה שקרה שם. אלו הם עולמות שונים לחלוטין.

* קטעים מתוך „שיח לוחמים“ — פרקי הקשבה והתבוננות בהוצאת חברים צעירים להתנועה הקיבוצית, העורך אברהם שפירא.

כדאי לברר את הדברים האלה: האם באמת הדור הזה, דור התקומה היהודית, דור הגוהה אחרי כנעניות בצורה זו או אחרת, — — — והפסבדו־בריות שלו והספדור שורשיות שלו, האם באמת יש חיץ בין מה שהיה שם, בין הגולה, בין כל ההיסטוריה היהודית, לבין מה שמתרחש כאן, לבין המלחמה הזאת שנלחמנו?

היתה לי הרגשה קשה להיות כצבא כובש, כצבא מנצח, כצבא חזק, ואם היתה לי הכרה ברורה של שנות המלחמה העולמית ושל השואה, אז היתה זה ברע מסוים, כשעליתי ככביש יריחו למעלה, והפליטים ירדו למטה... היתה לי הזדהות בלתי אמצעית איתם, כשראיתי את הילדים האלה שהוריהם סחבו אותם על הידיים — — — כמעט ראיתי בפועל את עצמי, כשאבא שלי סחב אותי, זאת היתה אולי אחת החוויות הבלתי אמצעיות שהתקשרה עם תקופת המלחמה, וזה היה לאו דווקא בזמן שיצאנו ועשינו מה שעשינו, אלא דווקא ברגעים האלה של הרגשת הסבל של הזולת, של הערבים, שנגדם נלחמנו, זה היה אולי הדבר הטראגי, שהתזדהות היתה דווקא עם העם השני, עם אויבים שלנו.

ישנו פאטאליות עמוק מאד בקרב האנשים שעברו כבר מספר מלחמות בזיהום הקצרים, עד סתי העם הזה ילחם בלי הפסק? אנשים כבר... אני בכל אופן, ארבע מלחמות, אני הולך ממלחמה למלחמה, ובורחים, והורסים, והכל, עד סתי זה יימשך? יש לזה גם השלכה לגבי השואה, ההרגשה הזאת של הטראגיות של הקיום היהודי, זה לא דבר תודעתי, אבל זה ישנו.

י ר י ב: יש לי ההרגשה של טראגדיה בממדים גוראים, ככה חייתי זאת במחשבה ובהרגשה, גם מבחינת מה שפוגש אדם במלחמה, וגם מבחינת התחושה של הגורל היהודי שבדבר, המלחמות שאין להן קץ, ההרגשה הזאת שלא נלחמנו בצעם על שטח, אלא נלחמנו על החיים שלנו.

— — — הצד היהודי שבמלחמה, הצד של כל אחד מאיתנו, התתנכנו דרך איזה שהוא תהליך שהפך את הטראגדיה היהודית הזאת למשהו מודע מאד, למשהו שחושבים עליו, וביודעין לתרגם אותו למעשים, המלחמה הזאת היא תולדה אחת בשלשלת המעשים הנובעים מתחושה הטראגית הזו, הצד שממול, הערבים, הם בעצם שותפים שווים זכויות לקונפליקט הטראגי שמתחולל פה, אבל הם אינם מוכנים כלל, שלא כמנהג, למלא את התפקיד, התפקיד שלהם הוא תבוסה במקרה הזה, אם הצד היהודי מופיע כאן כצד שאימץ לעצמו מלחמת קיום, כמסקנה שהבשילה מאות ואלפי שנים, הרי הערבי איננו מבין בכלל את ההתרחשויות הגורליות, הפאטאליות הזאת שתוצאתה פליטים, שתוצאתה חורבן.

נכון שהאנשים האמינו שתהיה השמדה אם לא נצליח במלחמה, האמינו שתהיה השמדה, אם לא ננצח, חששו, השואה העניקה או הוריסה את המושג הזה, זהו מושג מוחשי לגבי כל אדם שבדל בארץ, אפילו אם הוא לא עבר את השואה, אלא רק שמע וקרא, — — — השמדת עם' — — — זהו מושג ממשי, יש אמצעים לעשות זאת, זהו לקח השואה.

א ב א: אני רוצה לשאול אותך: — היתה לך הרגשה שיכולה להיות כאן השמדה? י ר י ב: כן, בלי ספק, אני זוכר שכמה ימים לפני המלחמה, כינסתי את הפלוגה שלי, רצו להגיד משהו לאנשים, היתה מתיחות, והפעולה נדחתה מדי פעם, וכשידיברתי, נזקקתי להקבלה ההיסטורית הזאת, בין מה שעומד על הפרק ובין מה שהיה בעבר, פשוט דיברנו על זה.

א ב א: היו לך רגעים, באותו פרק זמן, שבהם סמך המחשבת לעצמך שכאן עלולה איפוא להיות השמדה?

י ר י ב : כן. בלי ספק, אני חושב שזהו מושג שכל אדם בארץ חי איתו. כל אחד חשב על זה, אני חשבתי בפירוש במושגים של השמדה.

א ב א : מלחמת העצמאות, הקמת המדינה, עשרים שנים תולדותיה — לא היו בכוחן לשמש ערובה שכאן זה לא יקרה? כלום נכון הדבר שאתה, בן הארץ, חששת מפני הישנותה של אישביץ בארץ הזאת?

י ר י ב : בהחלט. אני חושב שבן הארץ, עד כמה שאני מרגיש את זה אישית, חי את הקיום של כל הדברים הקיימים כאן, אבל הוא גם, אני בכל אופן, מרגיש את היחסיות של הקיום של הדברים האלה, אבל אני לא מסתכל על זה דווקא דרך הסכנות הצבאיות, העובדה של הקיום היהודי בארץ, איננה משכנעת עדיין, זוהי תופעה קצרה מאוד מבחינה היסטורית, זוהי תופעה יחסית קטנה מבחינה מספר היהודים, החיים כאן חיים יהודיים עצמאיים.

סימני השאלה האלה, נובעים לאו דווקא מיחסים של תותחים לטנקים, מיחסי הכוחות, מסתבר דווקא שהחששות בתחום זה היו מופרזים כאן, השאלה היא הרבה יותר תהומית מבחינת הקיום היהודי, מהו בכלל הקיום היהודי? מהי הזדהה הזאת של ההמשכיות היהודית, התחדשות?

כשמאקס פריש ביקר בארץ, הוא אמר: למה אני בא דווקא לישראל? מעניין אותי איך אפשר, אחרי אלפיים שנה, לחדש את התופעה התרבותית, הרוחנית, הלאומית של חיי עם.

הבעיות האלה קיימות; מה מידת החיוניות והשורשיות של התחדשות חיי היהודים בארץ? אני חי את זה, אני חושב שההרגשה שיתכן ולא נמצא, היתה קיימת בין רבים, אולי פחות בצבא, יותר בעורף, כפי שאני הרגשתי אחר כך משיחות עם אנשים, לא היתה הרגשה שמדובר על אותה השמדה שהיתה בשואה, אלא בסכנה שלא נמצא, א ב א : למה אתה מתכוון כשהינך אומר, לא נמצא?

י ר י ב : אם היו יחסי כוחות אחרים, היה צבא אחר — ייתכן שהכוח הערבי היה כזה, כפי שהיה במקומות מסוימים במלחמת השחרור, למשל, בגוש עציון, ייתכן שהיו מקומות שם היתה המלחמה עלולה להביא אותנו למצב של שחיטה, או של מפלה צבאית, אבל אני לא מאמין שזה היה עלול לגרום למצב של פליטים, או של כניעה.

מ נ ח מ : למה לא? היהודים לא יודעים להיות פליטים?

י ר י ב : ייתכן שבסופו של דבר, התחושה הזאת היא מיטעית, במצבים אחרים, היינו נהגים כמו שנהגו יהודים במקומות אחרים, אבל בתחושה שלי, ואני חושב, גם של רבים אחרים, היתה הרגשה שהמציאות שנוצרה פה בארץ, תביא את האנשים להתנהגות אחרת, ייתכן שזאת היתה אשלייה.

א ב א : איזו התנהגות אחרת?

י ר י ב : להתנהגות שאנשים יעשו את הכל, כדי שכל עוד הם יכולים לחיות ויכולים להילחם — להגן על מה שהם יצרו, על חייהם ועל משפחתם.

ע מ ר מ : ביקר אצלנו בגבעת חיים ערבי מהעיר העתיקה, הוא שאל כל אחד מאיתנו: האם אתה מאמין שאם אנחנו (הערבים) היינו מנצחים, היינו שוחטים אתכם? ולאחר ששוחח עם בתי הקטנה, הוא שאל: האם אתה מאמין שהייתי מסוגל לשחוט ילדה כזו?

זו היתה שאלה מצפונית מועצת, גם בשבילי. ענית לו: „עליך אני אולי לא מסוגל לחשוב זאת“. חבת שלי ענתה תשובה הרבה יותר טובה. היא אמרה לו: „אני מפקדת מערבים רעים“. הוא שאל: „מה זה ערבים רעים?“ והיא ענתה: „ערבים רעים הם ערבים שבאים נגדנו ונלחמים איתנו“. הוא שאל, „איך יודעים מי נלחם נגדכם?“ והיא אמרה: „אלה שיש להם נשק. וערבים טובים זה משהו אחר“.

אני שותף לאבחנת בתי. אבל אני משוכנע שכולנו האמנו או חששנו שיש חלק גדול של ההמון הערבי, המסוגל להתנהג כפי שהתנהגו למשל בגוש עציון.

מגזרים: לא רק ערבים. באינדונזיה שוחטים אחד את השני. בקונגו שוחטים אחד את השני. יש: התנהגותי במלחמה כאילו הייתי בן לעם גורמלי: לא קיים בתחושה שלי הגורם „השמדה“. שאלה זו כלל לא העסיקה אותי. לא חששתי מפניה. חונכתי, נבניתי כיהודי גורמלי. החי על אדמתו. שנולד פה. לא היה לי צל של ספק לגבי נצחוננו.

יש לי תחושה עם בריא ברוחו ובגופו. עם שאינו יכול להפסיד משום שהוא טוב יותר. ולא משום שהוא נלחם על איזה ערבים או בשל מורשת שהוא נושא איתו משך דורות. הייתי משוכנע מהרגע הראשון שאנחנו ננצח. אני חולק על גישת יריב ועמרים.

בעניין זה התנהגתי כאיש גורמלי. בארץ גורמלית. ופעלתי כפי שצריך. לפי דעתי, לפעול אדם שוחזי מלדתו, ושהוא נלחם למעשה יותר על הכבוד שלה. במקרה של התגרות בה. במקרה של מצור עליה. ופחות מתוך הסכנה הזאת. אני לא הייתי מסוגל לבוא אל האנשים שלי ולומר להם, שאנחנו עומדים בפני איסוס חסור של השמדה. אני לא נלחמתי כמי שנמצא בסיטואציה כזאת. בשום פנים ואופן לא נלחמתי על הכבוד של העם הזה. יכול להיות שיש פה משהו מקשר אל העבר. יכול להיות. יותר מאחר אולי הצליתי זאת בנפשי.

— — — ומצד, שני, המלחמה היתה כשבילי שיעור יוצא מן הכלל. במה שנקרא תודעה יהודית. וזאת באמצעות שתי חוויות שהיו לי.

החוויה האחת — ירושלים. כששמעתי, ביחידה שלי, בטרנזיסטור, על כיבוש ירושלים — לא היה אחד שלא הזיל דמעות. וזה כלל אותי. אז חשתי לראשונה לא את הישראליות, אלא את היהודיות של העם.

החוויה השנייה — כשנאלצנו לפנות תושבים מכפר אחד. ואני זוכר שלא רק שהרהרנו בעניין זה וחשנו אותו, חוינו אותו. אני זוכר ששוחחנו על זה, וזו לא היתה הזדהות, כמו שהיתה אצלך, מנחם, כשראית את הפליט הזה. יהיו הנימוקים אשר יהיו, וגם אם יש הצדקה עניינית לפינוי, כשאתה בא לבצע פקודה כזו, אתה חש תחושה מאוד נוקבת. הם אמרו לי, הערבים, לא אחד אלא שלושה, או ארבעה, או שבעה: תנו לנו למות כאן. וזה קשה מאוד. בסיפור האנושי הפשוט.

בשבילי, אני לא רוצה להאריך בזה. בשתי הנקודות האלה זו היתה תודעה יהודית ברמה גבוהה. אם עד עכשיו היה חייך גדול מאוד בין מה שאני יודע ובין מה שאני חש — הרי עכשיו נוצר שינוי. שהוא לפי דעתי בעל חשיבות גדולה ביותר. אני זוכר שבאותו יום שעסקנו בזה, לא ידעתי איפה לשים את עצמי. אני זוכר שהמגיד שלח לקרוא לי ארבע פעמים. הסכמתי עם הצורך, פשוט לא יכולתי להיות בשטח. לקחתי את הגייס שלי הנסעתי, נסעתי לשם, נסעתי בחזרה. בשני המקרים, אני היום חושב עליהם ואז חשתי אותם וגם חשבתי עליהם — התרוצצו בי שני דברים שאולי מנוגדים זה לזה. שאולי יגיעו סוף סוף לידי איזה חיבור.

ייתכן שלמעשה ולתחושה של ישראליות, של עם בריא ונורמלי, יש קשר אל העבר, אל הכבוד היהודי, ראולי קשר אל הפרטיונים או לקידוש השם.

ע מ ר מ: תחושת הנורמליות עליה דיברת מדאיגה אותי.
יש באנשים, בחיילים שלנו, רוח מיוחדת, נשמה מיוחדת שצוללה להסתלף בתנאים של עם כובש.

א ב א: אולי תחזור עוד פעם על המשפט ותחשוב אם אתה מדבר על עם כובש או אתה מדבר על צבא כיבוש.

ע מ ר מ: אולי צבא כובש, אבל לא במקרה השתמשתי בביטוי הזה, היתה לי תרגושה, שזה לא צבא, זה עם, צבא כיבוש, אבל הצבא הזה הוא בצעם העם, הוא שייך לעם, ומה שהצבא עושה, הוא לא עושה לבד, כל העם עושה, ויש לכל אחד שהולך לאן שהוא הולך, אחריות לאומית, הוא לא יכול להגיד: 'שלחו אותי' או 'אמר לי לעשות'. גילויים שונים שבהם נתקלנו, מטיילים צל על צידקתנו המוסרית, הם מועקה אישית בהרגשתם של רבים וטובים.

אפשר לומר שלא היתה ברירה אחרת, אומרים שנאלצנו לנהוג ביד קשה, כי בתנאי קרב, קשה להשתלט ולרסן כל חייל, וכי המהלכים היו מהירים כל כך ששום תיכנון ושיקול מראש לא הספיקו.

אפשר לטעון שגם מעבר לפגמים ולליקויים, אנו עומדים ברמה מוסרית שאין דומה לה בין הצבאות, ובכלל: "מה היה אילו היה מתהפך הגלגל".

כל הטיעונים הללו אינם מצדיקים לדעתי, ואינם תופסים, ראשית, אנו מאמינים כי צבאנו היה ויהיה צבא יחיד במינו, שונה הוא מיריביו ואף מצבאות של אומות נאורות, ושנית היו כל כך הרבה גילויים בפלאים של צמידה אנושית נעלה, ובאותם תנאים ממש, כך שאפשר ואפשר לדבר גם על התנהגות אחרת.

א ב א: ההתלבטות כשלעצמה היא דבר ראוי לציון, השאלה היא באמת, האם לא ניתן לסרב למילוי הוראה שהיא פסולה מבחינה מוסרית, כמובן שלא היתה לישראל מדיניות של השמדה הממשלת לא התכוונה להפוך את ערכי הגדה לפליטים, אבל לא תמיד אפשר לרוץ אל סמכות מדינית גבוהה על מנת להבהיר את המצב או למנוע ביצוע של מהלך פוליטי שלילי, דבר זה עדיין לא עונה על הבעיה הניצבת לפנינו, והבעיה הנוקבת היא, האם היחיד — החייל, מפקד המשנה — נושא באחריות אישית על מעשה הנוגד את הכרתו המוסרית ואת רוח צה"ל, האם סבור אתה שהכפיפות לפקודה או הידיעה ש-זו מדיניות גבוהה פוטרת אותך מאחריות מוסרית למעשה? היכן הוא, איפוא, הגבול בו המצפון מחייב אותך לומר: לא!

י ש י: היתה בעיה של שיבת פליטים בלילות, בהסתננות, היתה הוראה: לא לתת לעבור את הירדן שלא דרך הגשרים, אני יודע שאנחנו ביצענו את רוח הפקודה בלי לפגוע באנשים.

ע מ ר מ: ואתה עוד אומר שזהו עם נורמלי וצבא נורמלי?

א ב א: הדבר המחריר שאירע באירופה, ושאת ליקחו אנו מבקשים לא לשכוח, אינו רק בכך שקמו עלינו מרצחים חסרי-מצפון, אלא בהתנהגותם של בעלי מצפון, אנשים רגישים ורודפי צדק בדרך כלל, שבסיטואציה של סיכון, העדיפו שלא להסתבך ועמדו מנגד לדם, האמנם לא היתה התנהגות שנתה?

ישי: יש כל מיני מקרים. אני יודע שיש אנשים שבשבילם תיתה המלחמה חזו חילולא גדולה. אני יודע את זה.

עמרם: קוממו אותי דבריו של ישי קודם, לפיהם אנחנו עם נורמלי. בסופו של דבר, ברגישות שהוא ביטא, יש משהו בתחלט, לא נורמלי. — — — האנשים שראיתי סביבי, התייחסו ביחס האנושי ביותר שיכול להיות במצב כזה. מבחינה תגיונית-צבאית, הפקודה הזאת הרגיזה אותי מאוד. אבל היא הגיונית. היא סבירה. כשאומרים לך שיש בקרב ההמון שבעיר, סאת, ואולי אלפי תושבים שהיו חיילים רק לפני כמה שעות, הם התחפשו, פשטו את המדים וכל מה שרוצים זה לאפשר לברר מי חייל ומי אינו חייל. ואחר-כך להחזיר אותם — יש כוח הגיון מסויים.

יהודה ג.: — — — השואה היא הסיפור ההיסטורי והחשוב ביותר בתולדות האנושות. זהו הפרק המרתק ביותר בתולדות האנושות — — — מלחמת הידעדים בתקופת השואה מעסיקה אותי כבר מגיל צעיר. קשה לי לומר מהו החלק של הוויית השואה שהיה בי, שליוות אותי בזמן המלחמה. ברור לי שזה היה קיים בי, אבל היה קיים בצורה בלתי מודעת. — — — מגיעים לתחושה אנושית בזמן המלחמה. לא דוקא בעקבות ערך כלשהו או נסיון היסטורי של אנשים אחרים. התחושה האנושית מתעוררת בזמן המלחמה, בעיצומה. באמצעות מראה קטן: מבט עיניה של פליטה, סוס מרושש...

— — — אני יכול לומר לעצמי, היום, שאני יודע במה חשתניתי לאחר המלחמה, ובמה אני מאזן את עצמי מחדש. נראה לי שאיש עדיין אינו יכול לומר זאת לגבי עצמו. אני חושב ואני חש שמה שהיה בתקופה שלפני המלחמה — אי אפשר לו שיימשך. איך לשנות את המצב? למה להפוך אותו? לאיזה מטבעות לפרוט אותו? כל זה עדיין לא ברור לי. אבל אם לא יבוא השינוי בהקדם, ישתחקו הסיכויים לבוא.

אבא: כשהינכם חוזרים ואומרים ש"לא יקרה מה שקרה שם", הרי אתם חושפים בלי-משים את קיומה של תודעת השואה אצלכם. לכאורה משונה, האסוציאציות שלכם הולכות לשם. הדבר שהיה זר מלכת, מסתבר, שהוא נטוע וחבוי בתוככם והנה זה פורץ לעת מעשה.

לכשעצמי אני מופתע מגילויי של הקשר. אך עדיין אני תוהה על צדדים אחרים של תודעה זו. כיצד היא באה לביטוי אצל בני הארץ ולחמיה.

אנשים לא מועטים בארץ ורבים מאחי מחוצה לה. מבין קוראי כותרות העיתונים וצופי הטלוויזיה בעולם, ראו אותנו בימים בין ה-25 במאי ל-5 ביוני, ימים הראויים להיזכר. כנתונים בכיתור. שני מיליון יהודים מכותרים.

כיתור זו חוויה יהודית טראומטית. אבל הפעם היא חילכה כאן, על אדמת ישראל. לא אפרש שמותיהם של אנשים, שיד ויתד להם במרושגים השואבים מזיכרון-השואה: סכנת המלחמה הממשמששת נצטיירה להם בדימויים מן הגיטו וחס ביקשו בכלי-מאודם שתימנע מלחמת יאוש, הישנותו של מרד הנצורים מגיטו וורשה.

לא ארחיב את הדיבור בעניין תפיסתי אני את המאורעות, מה הוא שהגיע אותי שאחשוב אחרת ומדוע נסערתי מעצם האפשרות של הקבלה כזו. יותר חשוב הוא לתבין את תגובתכם. תודה אני, האמנם יכלו המאורעות בעיני בן-הארץ להיתפס כחוויה של כיתור, וחומרתם האם נצטיירה גם בעיניכם כסכנת גיטו חשומה?

דבר שני. מדינת ישראל, מטבע ברייתה, ניצבת במוצהר כלפי יהדות העולם כשער החיים והביטחון לקיום האומה והנה באו ימים, שלא הגולת אלא העם בציון נשקפת לו סכנת המורה לעצם קיומו. מהי תגובתכם הרוחנית לסיטואציה מהופכת ומרעשת זו? דבר שלישי ואחרון. כבר נסתיימה המלחמה, אך סימני השאלה תלויים ועומדים. אלו סימני שאלה? הנה קיימת התחושה, גם ההכרה, שאין זו מן הסתם המלחמה האחרונה. האמנם היתה מלחמת ששת הימים אחת המלחמות שבדרך או שמא נחרש בה משהו שנתן תוקף — ולוא בהכרתנו הסובייקטיבית — לשינוי היסטורי נחרץ. היינו, תחיינה סכנות העתיד, מן האיבה וההתמודדות המזוינת, אשר תחיינה — סכנה אחת לא תישנה עוד.

אכן, קיימת בכם אמונה זאת? אם כן — והרי דרך בינויה שונה ודאי אצלכם ואצלי — מגיין היא שואבת?

יהודה ג.: דבריו האירו את הקשר הסמוי שלנו עם השואה. אצלי לפחות זה קיים. מי שלא עבר שואה לא יבין משמעותה. הוא מסוגל רק לניתוח רציונלי, שבאמצעותו יבין מהו כבוד של עם, הכבוד של העם והיו החיוניות של העם, זאת אומרת, היכולת להגיב בהתקרב שואה, מה שהחריד אותי במלחמה הזאת, ערב המלחמה הזאת, ואני לא יודע אם אני מבטא בזה את התחושה של כולם, זה היה השבוע האחרון לפני המלחמה, כאשר היה נראה שאין הכרעה. לי היה ברור דבר אחד: — אם נפתח — ננצח, לא היה ברור לי כלל אם ננצח כשנהיה השניים, בכלל לא. דרך אגב, לא כל המלחמות התנהלו בשטח שלהם. בסוריה המלחמה הראשונה התנהלה בשטח שלנו.

א.ב.א.: נראה לי, שתנה הגענו כאן לנקודת המיפגש עם תהיסטוריה היהודית. אין זה עניין של כבוד, אישי או לאומי, הדבר הוא משמעותי הרבה יותר. כשנשקפת סכנה לקיומו של קיבוץ יהודי או לעצם קיומו של העם, למה מחייבת אותך האחריות ההיסטורית: הלקדם את פני הרעה, חרף הסיכונים והקרבות הצפויים. עיי מערכה אקטיבית למועד, או להמתין עדירעב ודעם ולנסות בכל דרך אתרת לשמור על הקיים ולוא במחיר ויתורים. בארץ הזאת קם עולם יהודי, חדש, אך הדילמה ההיסטורית הזאת בתהאלפיים, דומה שהיא בעינה עומדת. ברי לי, שאין ולא היה בישראל שום גורם מדיני בעל אחריות שיפקפק בהכרח להשיב מלחמה שצרה, אך רישומו של צו זה במציאות הקונקרטית לא תמיד הוא נראה חדמשמעי וחלק, הנה, עד עלות השחר של חמישי ביוני הלך נאצר וקטף נצחון אחרי נצחון מבלי שירה ירייה אחת.

להמשך מסעו להחנקת ישראל, אפשר שהיה נוקק לפתיחה באש לאלתר, ואפשר שלא. ואנחנו עמדנו לבדנו, כתמיד — גם הפעם — היה גורלנו תלוי בהכרעתנו. אני מדגיש: לא בהכרעותינו אלא בהכרעתנו, האחת.

היו כידוע, אנשים בארץ, בכללם אישיות סמכותית מאוד, אוטוריטה לאומית, אם גם לא פורמלית — שהטילו ספק חמור ביכולתנו לעמוד במאבק המזויין בסיטואציה זאת. בודדים מול עוצמה מלוכדת של ארצות ערב ומסיעיהן. וצריך להסיק את המסקנות. אין בידי אינפורמציה ברורה, אך לא אטעה אם אומר שבהכרעה הגורלית של הממשלה היה לרוח הנכונות של צה"ל — המגלם את נכונותו של העם — תפקיד בלתי מבוטל. ידוע, שכל מי שירד בימים ההם אל בסיסי הגייסות הקדמיים כדי לבחון את המצב, לא יכול היה שלא להתרשם עמוקות מהמוראל הנבוה של הצבא. מהו מוראל גבוה? —

אמון החוגרים במפקדיהם. כושר מצויין של המפקדים הוטרם, הערכת כושר התיכנות והמנומנות של הפיקוד הגבוה, רוח צוות, יחס של אמון באמצעי הלחימה שברשותך והביטחון ביכולת להפעיל את כוח האש באורח היעיל ביותר, בדרך כלל לא שרר בצבא יחס של זלזול כלפי האויב, בשלבים שלפני המערכה לא נעלמו מעיני החיילים סמדי העוצמה הטכנית שנתגלתה בסיוורים, והאנשים חשו במגוון את חוסרת ההתמודדות הצפויה. ואף-על-פירכן היתה רוח במחנה והכרה ברורה, שאם תוטל המשימה, יכול יוכלו לה, וכאן אני תודה ושואל אתכם, האמנם נבע המוראל הגבוה מן האמור לעיל, מן הניבוש הצבאי בלבד, או שמא היו לנכונות ולביטחון מקורות רוחניים אחרים?

ע מ ר מ: צריך להפריד בין שני דברים: הרגשת הסכנה האישית שהיתה קיימת, וחיא בעצם קיימת כל השנים שאנחנו פה, והרגשת הסכנה לעניין הכללי, יש תפקיד עצום גם לשואה וגם למלחמת השחרור. העניין הזה טבוע כנראה עמוק עמוק בדור שלנו, למשל, ספרו של אבא קובנר "פנים אל פנים", זהו ספר הסחנך לתחושה שכשנלחמים על ערך שהוא מעבר לחיים, שהוא מעבר לך עצמך — אין בעצם כוח שאנחנו ככלל לא יכולים להתגבר עליו.

אני חושב שיש פה איזה שהוא דבר מיסטי שקשה להסביר אותו, שמענו ברדיו תשובות ספוטטאניות של ילדים ששאלו אותם בזמן הזה: מי ינצח? והתשובה היתה ברורה כבר מגיל הגן, זה מבוסס על ידיעה שכל אחד עלול ללכת, עלול להעמיד את עצמו במצב בו חייו עלולים להיגמר, אבל אם הוא מוכן לתת הכל בשביל העניין המשותף, אז העניין המשותף הזה יחזיק מעמד, יש איזה שהוא דבר עמוק מאוד שלא ידענו להעריך אותו במידה מספקת מבחינה חינוכית.

י ח ו ד ה א: איני מקבל את גישתו של ישי, ייתכן שהמצב שנקלפתי אליו הוא קצת שונה, הייתי אחד הבודדים שלהם על יד הבית, כבן קיבוץ דן, בימים הראשונים של המלחמה, היתה לנו בגליל הרגשה מאוד לא נוחה, אנחנו למעשה לא עשינו כלום, ישבנו וספגנו הפגזות... שאנחנו מסוגלים להגיב — ואיננו מגיבים.

איני יודע אם חשבו דווקא על ההקבלה לגבי השואה, לי הציקה כל הזמן שאלת שלומם של ההורים שלי בבית, כרן, היה מי שהציע שאם תהיה פלישה סורית, ניתן להם להיכנס לשטח ישראל, לאיזור מסויים — ושם נהרוב אותם, שם נדפוק אותם, אף אחד לא היה מסוגל לקבל את זה באופן רגשי, הגם שמבחינה צבאית זה מתקבל על הדעת, אף אחד לא העלה על דעתו כי אפשרי שיתנו לסורים להיכנס לגדוד, לדוגמה, ולעשות מה שהם רוצים, כי אם באמת, אז הם היו שוחטים שם אחד-אחד עד הסוף.

ואנחנו דיברנו בינינו, ואמרנו שזה בלתי אפשרי, דבר כזה, — — — עם ישראל לא יסלה על דבר כזה, שנחנו להם להיכנס ולהסמיד ישוב, זה אולי הקשר שלנו לשואה.

א ב א: אני בטוח שקשר זה קיים, אני רוצה להבין אותו.

מ ג ח מ: השואה — זהו נושא שלא חושבים עליו באופן הכרחי, אבל הוא משחק תפקיד, למעשה, אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו שיקרה דבר דומה, למרות שאנחנו לא מסוגלים בתודעה לתפוס את גודל הדבר, זכר ולקח השואה מתוים חלק מהכבוד הלאומי שלנו, חלק מחיינו פה.

א ב א: שמענו על אותו מכתב של בן גבעת-חיים שנפל, אולי תקרא אותו בפנינו.

אברהם: זהו מכתב ששלח עופר פניגר ד"ל בן גבעתיים, שנפל בקרבות הצנחנים בירושלים, לחברתו בראשית 1963:

„אני כותב אליך משום שאין אדם בעולם הזה שאוכל לומר לו את אשר מתרחש בי כעת.

הרדיו מנגן ניגון, וזמירות שרות לקול קצב הליווי, שהכל חי ומלהיב. גמרתי כרגע לקרוא ספר זוועה על השואה „בית הבובות" ואני חש בכל נשמתו את זוועות השוואה האיומה הזאת.

אני יודע שיהיו כאלה שיעקמו שפתיים, ינחכו בליבם, יאמרו: תמחוני, לשמע הדברים שאומר כעת. משום כך אומר אותם רק לך.

לא אומר שאני מרגיש את אשר הם הרגישו, אותם נידוני מוות שחיו בצילו ללא תקווה, אולם אני חש זאת בכל האבדון והאימה הניבטים מעיניהם היהודיות, החכמות והיודעות לסבול כל כך, מאחורי גדרות מחושמלות. לעולם איני שוכח זאת! ביקרנו בבית שתוקם לזכר השואה בקיבוץ לוחמי-הגטיטאות, היבטתי בתמונות והבנתי! אחרים לא הבינו, לא תפסו; אמרו שאי-אפשר לתפוס זאת. ולאחר מכן, כשתורנו, צחקו והתנהנו כאילו לא קרה דבר. אני הבנתי, תפסתי, וידעתי שאסור לשכוח.

אני זוכר, עוד בצ"ח בפראג, לקחה אותנו מטפלת גויה מטופשת, לסרט על זוועות הנאצים בכפרים הצ'כיים. כבר אז זועזעתי, עד כי לא ידעתי את נפשי מרוב אימה. הדבר הטביע חותמו בי. אני יושב בערבי השואה, מסתכל בעיניהם של אלו שהיו שם ועתה יושבים כאן, וכל כולם חוסר אונים ואזלת יד.

אני מרגיש כי מתוך כל הזוועה וחוסר האונים, צומח ועולה בי כוח עצום להיות חזק; חזק עד כדי דמעות; חזק וחד כמו סכין; שקט ואיום; כזה רוצה אני להיות! אני רוצה לדעת ששוב לא יביטו עינים תחומיות מאחורי גדרות חשמל! הם לא יביטו כך רק אם אחיה חזק. אם נהיה כולנו חזקים! יהודים חזקים וגאים! לעולם לא להיות מובלים שוב לטבח.

כאשר אני רואה יהודי חרד, תמונה או מלה המזכירה כל זאת, אני מצטער על כל רגע שבבזיתי בצבא ולא ניצלתי להיות טוב יותר, מסוכן יותר. בסירות היינו כאלה. חיינו מהירים, חזקים ושקטים, כמו שדים. הלכנו בליחות הארוכים ברגליים חזקות. עלינו הרים והרגשנו שאנחנו יכולים להם. עשינו כל אשר לא האמנו שיכולים אנו לעשות והיינו בטוחים בכוחנו. היש הרגשה טובה לחייל מהיות שקט, עירני ומסוכן? היינו חולמים על פני ישובים, הרים ושדות, כמו צללים, ולא נדע כי תיינו ונעלמנו.

היה מיוסר סיום קורס. עמדתי במסדר סתוח ומצאתי את עצמי מביט בעננים שבאופק, ומחפש את אותה נאווה של כוח. ניתקו העינים מהעננים ונפלו על הקצינים העוברים לפני המסדר. שוב לא היו אלה אותם קצינים שראיתי אצלנו, והאמנתי ובטחתי בכוחם.

אנחנו סקייטים, עבור קובץ שיחות הלוחמים, גם שיחות משפחתיות, שיחות אבות ובנים. אנחנו רוצים לנסות לגשר את המלחמה הזאת (ואת הדור הצעיר) עם תקופה קודמת. עם השואה. עם העמידה היהודית בדורות הקודמים. רצינו לראות את הבנים על רקע האבות, ואת האבות על רקע הבנים.

לפני מספר ימים קייסנו שיחה כזו ברמת-יוחנן עם מתתיהו, אשתו ושני בניהם, שניהם צנחנים. האחד ותיק מאוד; השני יתור צעיר. ושניהם הזכירו את השואה בכמה הקשרים בסיפור האישי מאוד שלהם. הזכר רצויין באותה שיחה היעדר השנאה לערבים. ובאותו השקר אומר אלישע. האח הגדול, בין השאר: „מה שפגע בי בתור נער, היה זה שעלבו ביהודים, ולא זה שהשמידו אותם. וגם עכשיו, כשמישהו אומר „ערבוש", זה מזכיר לי

יהודוך ולכן זה צורם לי מאוד. קל יותר להבין שנאה לערבי מלהשלים עם ביטוי של עליונות. מיום שאני עומד על דעתי, ביטוי זה מקומם אחי.
איני מבין את הגישה המתבטאת כאן — צורם לו שעלבים ביהודים, אבל לא שמשמידים אותם. צורם לו הביטוי, ערבוש' משום שזה מוכיר, יהודוך, אבל לא משום שב'יהודוך' יש אסוציאציות לשואה, להשמדה, אלא משום ש'יהודוך' זהו ביטוי של עלבון. כלומר, כל המוטיב היסודי כאן, אם הבנתי כראוי — „איני מבין את ההשמדה, אלא יש אצלי עניין של כבוד. כבוד מצד אחד, ועלבון מצד שני“. בשבילו חשוב הכבוד היהודי מעל לצעם הקיום היהודי.

גישה דומה, המדגישה בעיקר את הכבוד היהודי, ביטא ישי, כאן בשיחתנו. התחושה הזאת זרה לי.

א ב א: כל אחד מאיתנו מבטא, אני חושב, שזו נחלת רוב העם היהודי, את השאיפה לשלום. אבל אם יתברר שהשאיפה לשלום היא חוץ וכלל חוץ, אין זה מהיום למחר, אם יתברר שהכתוב בדברי הימים, יש בו משחו מן הגורלי, „והארץ שקטה עשרים שנה“, „והארץ שקטה עשר שנים“, „והארץ שקטה ארבעים שנה“, ולא יותר.

ואם הדור שלכם יצטרך ללמד את הבן ואת הנכד, שהמאבק המזוין על הקיום, הוא גורלי, איך זה יהיה אז? האם אתם חושבים שאתם ובניכם מסוגלים להגן כך? אם הבן יצטרך לעבור את זה, והנכד יצטרך לעבור את זה — האם הם יהיו מוכנים לשאת זאת באותו כוח רצון, בו נשא גורל זה סבא שלי ואבי הסבא שלי? — במלחמת ששת הימים אירעה תמורה היסטורית, רציפות תוך ניגוד. האם היא כל־כך עמוקה? בגולה שום אב לא חינך את בנו להתאבד, לא חינך את בנו להתייאש ולא חינך את בנו לעזוב את היהדות. הוא חינך אותו שהוא נוער להיות נרדף, ועם זה, חינך אותו לחיים. האם התמורה פה בארץ, ובעיקר בששת הימים היא עמוקה. האם השינוי במנטליות של הדור הלוחם עתה, הוא כל כך עמוק? האם תהיה לכם יכולת עמידה יהודית שהיתה לדורות קדמים, שידעו טעם קיומם וחינוכו עליו?

מ נ ח ס: הם, היהודים בגולה, חיו באידיאולוגיה דתית לה פתרונות שמעבר לחיי אדם, עם האידיאולוגיה החילונית שלפיה אנחנו צריכים לחנך — זה דבר הרבה יותר מסיבך.

י ש י: אכא, העלית קודם את הרעיון שהסכנה ליהודי כאן היא הרבה יותר גדולה, אני לא הייתי מעלה זאת על דעתי בכלל. אני ממשיך לחשוב שהסכנה היא שם ולא פה.

נ ו ר י ת: שאלתי את עצמי כמה פעמים, מה היה קורה אילו נגיה באמת היה נוצר פה שלום, סוף כל סוף שלום, והמעניין הוא שהמסקנה שלי היתה שהערבים, אם הם מעונינים לחסל אותנו, הדרך הטובה ביותר בשבילם היא לכרות איתנו שלום, ואני לא מדברת על ריבוי טבעי ועל דבר כזה, אני חושבת שזה שייך לגורליות היהודית.

א ב א: אני דיברתי על מנטאליות רחגנית, למה אתה בעצם מוביל את עצמך, איזה סיפור אתה מספר לבנך, איזה חיים אתה מקנה לו?

נ ו ר י ת: נחכה עוד כמה חודשים, למה לנו להגיד שההיסטוריה שלנו פה רצופה במלחמות ושבקיום היהודי בארץ־ישראל תהיה שרשרת מלחמות — עוד מוקדם להגיד, אני עוד לא הייתי אוסרת זאת.

עמרם: אני רוצה להתייחס למכתבו של עופר. עופר מדבר על הזדהות עם הסבל וההשפלה היהודית. אותה נקודה שפגעה כל כך באלישע שעה שהוא חושב על אלה שהלכו כצאן לסבך בדרכם האחרונה.

מבלי לבטא את הקשר העמוק שיש לו עם אנשים אלה, עם כל העולם הקרוב והרחוק שהם מבטאים — הוא מנסה בדרכו שלו, דרך צעיר יהודי, לבטא הרגשה זו של תחרות כבוד העם.

משום כך הסרה לי במכתבו, התשובה האחרת שהיתה בוודאי לעופר לעולם ש שנחרב, החברים כאן בוודאי לא שמעו איוה מקום בעולמו של עופר תפס בית סבא בצפת. סבא, היהודי המסורתי, היה בשבילו סמל עמוק, הוא עמד על כך שלקראת ברהמסעות יישב שביע אצל הסבא וילמד איך לעלות לתורה.

מן החברים הקרובים ביותר שלו בקיבוץ, היתה מספחה שהגיעה אלינו כצעירים לאחר השואה ועופר ביטא פעם בשיחה את המליאה כשאמר לאותם חברים: „מה את, בעצם את אינך צברית וגם אינך גלותית“. כנראה שהמגע החי הזה עם השואה וסכנת ההידלדלן היהודי, מעסיק אותו. הוא גילה הרבה עניין בדמות של הצעירה שזיתה שם והיא היום חלק אורגאני בתבורתנו.

הדור שלנו הונך על תצורך להיות חזק, להיות מוכן ומסוגל להגן, אפשר לחנך בדרך זו עשר, עשרים שנה, ומה יהיה לטווח רחוק יותר? מכאן הפאטאליזם בקרב הדור שעבר על בשרו כבר שתיים-שלוש מלחמות, חברים לא מעטים ביטאו פאטאליזם זה בשיחות שקיימנו בזמן האחרון.

זה כנראה הנורל שלנו, היה גם משהו שאמר: „הייתי הולך למלחמה בשקט אם הייתי יודע שזאת המלחמה האחרונה. אבל אני יודע שאני הולך למות למען דבר שאין לו סוף“. אני משוכנע שאחרי המלחמה הזאת, תחושה זו תהיה הרבה יותר חריפה מאשר אחרי המלחמות הקודמות — הרגשת חוסר הטעם בהתכתשות האינסופית הזו.

יהודה ג.: ישנו קשר בין צבא שהוא ביטוי של עם, לבין עם, אחת מגדלותיו של צה"ל — הוא עומד מבחינות מסוימות ברמה, או גישה ברוח, שהיא לא הרוח של העם כולו. אני חושב שהצבא, זה המקום היחידי שבו מתגלה מלאה הפרסנציאל של הדור הצעיר, מדוע דווקא בצבא? בנוף המחנה, בסופו של דבר להרג? זאת סוגייה בפני עצמה, סוגייה מעניינת, זהו נושא המעסיק אותי מאוד, מדוע דווקא בצבא, מתגלים ומתבטאים הבנים הרבה יותר מאשר בקיבוץ.

מעסיקה אותי השאלה למה אחנך את עצמי? מהו עתיד במקום הזה? סתי התפיסה שלי על הארץ הזו? מה אני מוכן לעשות? — לעשות וגם לחשוב?

עמרם: שאלת מה נעשה והשאלה היא: מה נדחה.

אבא: האם יהיה בך מספיק כוח רוחני, לך, לכן הדור הזה כאן, לחנך כך, זאת היא שאלה, אני מדבר על הכוח הרוחני, האם יהיה בך אותו הכוח שהיה לסבא שלי, לחנך בתנאים הפוכים, אבל לאותה עצמאות רוחנית, לחנך כפי שהינך את אבא שלי וכפי שאבא שלי חנך אותי?

נורית: זאת שאלה שאי אפשר לעמוד עליה עכשיו, ששת הימים האלה שינו משהו יסודי, — — — — —

זה היה לפני פרוץ מלחמת ששת הימים. היינו עם הגדוד בנגב לאורך הגבול הקודם. הם מאד — והמים בצמצום. כולנו היינו מאובקים ומלוכלכים מהתרגילים של חיל השיריון, וחכינו לרגע שיתנו לנו לשכב ולהרדם באחלי הסירים. באהל שלי היה איש מילואים מבוגר למדי, שעמד יפה בכל התנאים הקשים. עם רדת היום הוא הפתיע אותי מאד בהוציאו מתרמילו שני סדינים לבנים ומגוחצים. לא יכולתי שלא להזיך בראותי אותו פורש אותם, ואז הוא אמר בטון שקט ועצוב: „כל השנים, לאן שאני הולך, מלווים אותי שני סדינים — עוד מהמלחמה העולמית. עברתי אז במכבסה שכיבסה לצבא הגרמני. לנו בגטו לא היו סדינים... וכל היום כיבסנו סדינים בשבילם... ואז בדרתי נדר, שאם אצא מן המלחמה הזאת חי — תמיד אישן על סדין“.

והוא נשכב על הסדינים ונרדם.

SUMMARY

Extracts from Siach Lohamim

(Combatants Converse)

This issue begins with a chapter from the book "Siach Lohamim" (Combatants Converse).

The book is quite different from most of the books that have been published and continue to be published about the Six Day War. Rather than describe battles and events, the book expresses what the young combatants remembered about their feelings and reactions at the height of the struggle when face to face with danger. The expression of the combatants is at the same time the expression of different generations. They tell of their ties with the Jewish people and its fate. Fate and the past stand out in sharp contours in this supreme test in battle which for our people is always the battle for our very existence.

We have recorded the conversations in Kibutz Ein-Hahoreish with Aba Kovner in the chair. The subject was the combatants' relation to the period of the Holocaust.

Last letters before the tragic end

In this issue dedicated to the 25th anniversary of the Warsaw Ghetto Revolt, we publish a series of letters written in the tense days of the Holocaust, which reached countries outside the Nazi occupation. There are three sections:

- a. Letters written to friends and relatives;
- b. Letters written on behalf of organizations and movements supplying information on events in the community;
- c. Farewell letters and appeals to world public opinion.

Rescue of Jewish Children in Buchenwald

Ruzka Korchak tells about children in the concentration camp in Buchenwald. During the war deportations of Jews to Buchenwald included many Jewish children. The international Underground, as well as Jews not belonging to the Underground but assisted by it, did much to alleviate the suffering of the children and to rescue them. Thanks to the risks, the devotion and resourcefulness of many, a large